

THEOLOG JAN MILÍČ LOCHMAN¹

Jan Štefan

DER THEOLOGE J. M. LOCHMAN Die Rede anlässlich der Feier des 80. Geburtstags von JML, Professor für Philosophie und Systematische Theologie in Prag (1950–1968) und Basel (1969–1992), gehalten am 14. April 2002 im großen Hörsaal der Evang.-Theol. Fakultät zu Prag. – Im Teil I gebe ich den Inhalt der 14 deutschen und englischen Bücher, bzw. Hefte Lochmans aus seiner Basler Zeit (ausgenommen ‚Dogmatik im Dialog‘ und 4 Bücher, die nach der Wende ins Tschechische übersetzt worden sind) wieder; in Teil II bringe ich eine kurze Charakteristik von Lochmans Theologie, für die vor allem seine Kunst der Dialektik und Dialogik bezeichnend ist.

*Vážený bratře profesore,
bratři a sestry, kolegové a kolegyně, dámy a pánové,
sehr geehrte und liebe Gäste aus mehreren Ländern der Welt!*

Byl jsem postaven před nelehký úkol podat tu v půlhodině theologický profil našeho jubilanta. – Nelehký proto, protože mne on sám v soukromém mailu napomenul, abych se raději zabýval Barthem; ten, jak známo, napsal, že existují jen malí theologové.² Inu, velký theolog si může dovolit něco takového povědět a velký theolog si může dovolit něco takového opakovat. – Nelehký vzhledem k známému axiomatu W. Pannenberg, že životní dílo člověka lze změřit až tehdy, kdy je můžeme nahlédnout v hotovosti, ukončenosti. JML je ovšem živý mezi námi a odmlčet se, doufám, nehodlá. – Nelehký proto, protože od filosofů a theologů dialogu víme, že nemáme mluvit o druhém v jeho přítomnosti ve 3. osobě; už jako děti nás doma učili, abychom o tetičce, která je u nás na návštěvě, nemluvili v modu ‚ona‘.

Hodlám postupovat následujícím způsobem:

I. Nejprve v krátkosti zmíním českému publiku většinou neznámé německé a anglické knížky z Lochmanova basilejského dvacetiletí. (Tady prosím pana profesora o laskavé svolení – někteří theologové si právě takhle

¹ Předneseno na slavnostním večeru při příležitosti 80. narozenin JML 14. dubna 2002 na ETF UK v Praze.

² K. Barth, *Einführung in die evangelische Theologie*, 1962, s. 86; český překlad S. Vernera a L. Brože, *Uvedení do evangelické theologie*, 1988, s. 222.

představují peklo: že jim bude předčítáno z jejich vlastních theologických spisů!)

II. Poté se pokusím v několika minutách charakterizovat páně profesorovo theologizování (Kdybych začal mluvit z cesty, doufám, že mě bratr profesor zarazí, usměrní a opraví.)

I.

1. Theologické autobiografie a programové řeči

1.1 *Církev v marxistické společnosti. Československý pohled (Church in a Marxist Society. A Czechoslovak View)*, New York / London 1970, 198 stran.

Přednášky hostujícího profesora Union Theological Seminary v New Yorku z let 1968–1969 informují o tom, jak theolog, křesťan a občan JML v letech 1948–1968 kráčet „po naší úzké, leč nadějně cestě církví v radikálně sekularizované marxistické společnosti“³.

Charisma českého protestantismu spatřuje JML v rozvíjení theologie „nekonstantinského typu“. V tradici P. Chelčického a Jednoty bratrské, opřena o biblickou a dogmatickou obnovu v poválečné evropské theologii a orientována na „kreativně jednostranném“ J. L. Hromádkovi, odolala evangelická církev v ČSSR jak pokušení reakcionářského negativismu, tak pokušení ideologické adaptace a asimilace, a rozpoznala v pokonstantinské situaci šanci pro získání nové důvěryhodnosti. Jednotliví křesťané-laici se namnoze stali Kristovými svědky „na neočekávaných místech“, program civilní interpretace evangelia přinesl českou obdobu nenáboženské interpretce D. Bonhoeffera, akademická theologie se začala zabývat – souběžně s Bonhoefferem, Gogartenem, Coxem či van Burenem, leč bez německého antiideologického komplexu - tématy jako sekularizace, ideologie, ateismus, dialog. Neprivilegovaný a nonkonformistický křesťan se stal svému okolí živou hádankou, provokující otázkou po křesťanství a po Kristu. Celá kniha, ústící do vylíčení angažovanosti církví v Pražském jaru 1968, je nesená optimismem konce 60. let; pouze na její závěrečné stránky padá stín budoucnosti: procesu demokratizace socialismu byl učiněn náhlý a rychlý konec a z frustrací ze zklamaných nadějí povstává fatalismus a začíná se šířit konzumentství.

1.2 *Kristus a Prométheus? Hledání theologické identity (Christ and Prometheus? A Quest for Theological Identity)*, Geneva 1988, 105 stran.

Druhá americká zpráva obsahuje Cadbury Lectures na universitě v Birminghamu a Warfield Lectures na Princeton Theological Seminary v roce

1985 na téma: dialektická či dialogická identita theologa, jehož duchovním domovem je česká reformace a sociálním domovem byla československá masarykovská demokracie, který však již po léta theologizuje ve švýcarském exilu. O situaci doma se JML dozvídá pouze zprostředkovaně, např. z *Listů Olze Václava Havla* či z posthumních fragmentů Vítězslava Gardavského.

„Nemůžete dogmaticky opakovat v Basileji, co jste učili v Praze. – Nemusíte zapomenout v Basileji, co jste učili v Praze.“⁴ Přejít z Východu na Západ neznamenal pouze osvobozující zkušenost: „V jistém smyslu je, zdá se, snazší učit theologii v mrazivé atmosféře na Východě, kde mají theologická témata jasnější tvary a obrysy, než v poněkud mlhavém duchovním prostředí našich západních společností.“⁵ Doba ztěžkla, ekumenickým tématem se stala lidská práva, v ČSSR tak bezostyšně pošlapávaná. JML vzpomíná na církev, odkázanou na moc bezmocného slova, kde je křesťan připraven spíše ztrácet, než získávat. Ekumeně připomíná Čtyři pražské články, husitskou ‚magnu chartu‘, kterou interpretuje ne jako výraz utopického blouznivectví či legalistického moralizování, nýbrž kalvinisticky: jako jednu z ‚notae verae ecclesiae‘.

1.3 *Význam theologie pro církev a společnost (Die Bedeutung der Theologie für Kirche und Gesellschaft)*, in: *Das radikale Erbe*, s. 143–157.

V nástupní přednášce na Basilejské universitě 4. 12. 1970 se po přihlášce k theologii proti skepsi zprava (ve jménu pietistické praxis pietatis) i zleva (ve jménu aktivistické praxis revolutionis) JML nejprve vyslovuje pro konfrontaci stávajícího křesťanství s jeho radikálním dědictvím (událost exodu, angažmá proroků pro sociální spravedlnost, eschatologické přehodnocení všech hodnot v Ježíšově solidaritě s hříšníky, velikonoční událost, apoštolské slovo o křížích a vzkříšení, vize nového Jeruzaléma), aby, za druhé, upozornil na afinitu biblicky orientované theologie a kritické teorie společnosti.

Theologie, jež mu po nadějných ekumenických zkušenostech z let 1966 až 1968 (od Ženevy k Uppsale) tane na mysli, nemá být opiem theologů, nýbrž příspěvkem k defatalizaci našeho světa – „bez iluzí...“, ale především bez deziluzí“⁶.

³ *Church in a Marxist Society*, s. 13.

⁴ *Christ and Prometheus?*, s. viii.

⁵ tamtéž, s. 51.

⁶ *Das radikale Erbe*, s. 156.

1.4 *Horlivost pro pravdu a tolerance. (Wahrheitseifer und Toleranz), Basler Universitätsreden 75, Basel 1981, 24 stran.*

V první rektorské řeči JML oponuje alternativě: BUĎ zélótsky fanatická horlivost pravdy bez tolerance, NEBO skepticko-relativistická tolerance bez pravdy. Mezi dědictvím izraelských proroků a křesťanských apoštolů a mezi křesťanskými i pokřesťanskými humanisty a osvícenci spatřuje obyvatel reformační i humanistické Basileje, žák obou Karlů, Bartha i Jasperse, komunikativní a kreativní napětí.

(1) Na větě soteriologického exkluzivismu Sk 4,12 – v žádném jiném jménu není spásy – JML předvádí, že evangelium nejde o abstraktní doktrínu, nýbrž o konkrétní jméno a konkrétní příběh; vyznání Krista tedy nemusí nutně plodit intolerantnost, aroganci a agresivitu křesťanů. (2) A tolerance, snášenlivost, je přece něco docela jiného než indiference, lhostejnost. (3) Evangelický theolog tedy vede boj na dvou frontách: proti netrpělivosti a slepotě i proti lhostejnosti a prázdnotě, proti horlivosti pro pravdu bez tolerance a proti toleranci bez horlivosti pro pravdu.

1.5 *Ve jménu Boha Všemohoucího! (Im Namen Gottes Allmächtigen!), Basler Universitätsreden 76, Basel 1982, 27 stran.*

V druhé rektorské řeči švýcarský občan JML zasahuje do právě probíhající diskuse o ponechání ‚invocatio Dei‘ ve švýcarské ústavě; theolog JML je pro ponechání této (jakkoli značně obecné) výpovědi víry v politickém dokumentu.

Vzývání Boha není samozřejmá magická formule, nýbrž upozornění – zde rozvíjí JML známé myšlenky D. Bonhoeffera a E. Jüngela – na nesamozřejmého Boha, který není všemohoucí monokraticky či monologicky, nýbrž – jako Otec, Syn a Duch svatý – demokraticky a dialogicky.

1.6 *Člověk v celku stvoření. K ekumenické a ekologické aktualitě J. A. Komenského (Der Mensch im Ganzen der Schöpfung. Zur ökumenischen und ökologischen Aktualität von J.A. Comenius) – zkráceně Neue Zürcher Zeitung 21. 3. 1992, celé in: Jahresbericht des Frey-Grynaeischen Institutes in Basel für die Jahre 1991–1992, 1993, s. 6–19.*

V univerzitní přednášce na rozloučenou z 20. 2. 1992 se JML vrací ke Komenskému; znovu připomíná jeho anti-kartesiánství jako alternativu proti fragmentalizaci jednotlivých vědních oborů, proti absolutizaci jedné vědecké metody a proti izolování vědeckého bádání od etických souvislostí.

2. Systematická theologie (dogmatika a etika)

2.1 *Radikální dědictví. Pokusy o theologickou orientaci na Východě a na Západě (Das radikale Erbe. Versuche theologischer Orientierung in Ost und West), Zürich 1972, 330 stran.*

Soubor textů z 60. let, jímž se JML představil německému čtenáři; poslední část, kazatelské meditace z iwandovských GPM, umožňuje poznat JML v roli exegeta a homileta.

2.2 *Tři svazky Dogmatiky v dialogu (Dogmatik im Dialog):*

2.2.1 *Církev a poslední věci (Die Kirche und die letzten Dinge), 1973*

2.2.2 *Theologie – zjevení – poznání Boha (Theologie – Offenbarung – Gotteserkenntnis), 1974*

2.2.3 *Stvoření a vykoupení (Schöpfung und Erlösung), 1976*

dokumentují experiment společných přednášek s kolegym Heinricchem Ottem a Fritzem Burim.

2.3 *Malou dogmatickou trilogii máme k dispozici česky:*

2.3.1 *Desatero. Směrovky ke svobodě. Nástin etiky pod zorným úhlem Desatera, přel. Bohuslav Vik, Praha 1994 (Wegweisung der Freiheit. Abriss der Ethik in der Perspektive des Dekalogs, GTB 340, Gütersloh, 1979).*

2.3.2 *Krédo. Základy ekumenické dogmatiky, přel. Bohuslav Vik, Praha 1996 (Das Glaubensbekenntnis. Grundriß der Dogmatik im Anschluß an das Credo, Gütersloh 1982).*

2.3.3 *Otče náš. Křesťanský život ve světle modlitby Páně, přel. František Schilla, Praha 1993 (Unser Vater. Auslegung des Vaterunsers, Gütersloh 1988).*

2.4 *Smíření a osvobození. Výhost jednorozměrovému chápání spásy (Versöhnung und Befreiung. Absage an ein eindimensionales Heilsverständnis), GTB 241, Gütersloh 1977, 127 stran.*

Hutná dogmatická monografie, ojedinělá v díle JML, protestuje ve jménu christocentricky (nikoli christomonisticky) pojaté ekumenické geometrie spásy proti mechanické jednorozměrovosti spásy, tj. jak proti vertikalizmu, stahujícímu se do niternosti („Entweltlichung“), tak proti horizontalizmu, utíkajícímu se do politické angažovanosti („Verweltlichung“).

Kříž tvoří dvě břevna: vertikála a horizontála, téma theologie má dva rozměry: Boha, nebe, dějiny spásy, a člověka, zemi, dějiny světa. Ve dvou

kapitolách z biblické a dvou kapitolách z dogmatické soteriologie načrtává JML vícerozměrové, mnohvrstevné pojetí spásy jako smíření a jako osvobození; pojetí celostnostné, katolické, ekumenické, oponující herezím zprava a zleva, přičemž bultmannovskou eschatologickou výhradu, vedoucí k privatizaci a depolitizaci spásy, považuje za momentálně nebezpečnější. Přímo kabinetní ukázkou lochmanovského dialogismu je prezentace reformovaného učení o Kristově trojím úřadu a reprodukce soteriologické typologie G. Auléna, kde se zvažuje plus a minus každé koncepce, aby byla zdůrazněna jejich dialektická komplementarita a orientující relevance: nevyklučují se, doplňují se, hovoří spolu, jsou centrovány ke středu spásy – Ježíši Kristu.

2.5 *Perspektivy politické theologie (Perspektiven politischer Theologie)*, Zürich 1971, 79 stran.

Tři přednášky z prvního švýcarského roku 1969–1970.

(1) Zásadně: Politická theologie není pro JML ani ‚*contradictio in adiecto*‘, ani ‚*opus alienum*‘ církve. Jakkoli představuje politika předposlední, nikoli poslední křesťanův zájem, je politické abstinování iluzí, neexistuje ani nepolitická theologie ani nepolitická církev. „Politická píseň totiž je – připusťme, že se jedná velmi často o ošklivou píseň – přese všechno zároveň píseň Boží.“⁷

(2) Konkrétně: na místo traktování spravedlivé války nastoupily v 50. letech otázka míru a v 60. letech problém spravedlivé revoluce. JML obojí spojuje s připomínkou české reformace: „Letité zápolení husitských theologů s problémem ‚*bellum iustum*‘ byl vlastně stálý pokus řešit otázku ‚*revolutio iusta*‘.“⁸

2.6 *Kristus, nebo Prométheus? Klíčová otázka křesťansko-marxistického dialogu a christologie (Christus oder Prometheus? Die Kernfrage des christlich-marxistischen Dialogs und die Christologie)*, Stundenbücher 106, Hamburg, 1972, 109 stran.

Noble Lectures 1971 na Harvardově universitě interpretují vrcholná 60. léta jako kairos konvergence theology nově uchopeného apoštolského kerygmatu a dospělého člověka, který se opět začal doptávat na Ježíše.

V USA vyhlašují radikální theologové: „Bůh je mrtev“, v Praze prohlašuje nonkoformní marxista: „Bůh není zcela mrtev“. Vedle oficiálního

⁷ *Perspektiven politischer Theologie*, s. 19.

⁸ tamtéž, s. 61.

„chladného proudu“ dogmatického marxismu vyrazil v dílech Vítězslava Gardavského a Ernsta Blocha „teplý proud“ nonkonformistické regenerace marxismu. V křesťanském kalendáři dosud nebylo místa pro Prométhea, v marxistickém kalendáři nebylo místa pro Ježíše Krista. To je ovšem nedorozumění: Bůh Bible není Zeus, „kosmický policista“, pronásledující v Prométheovi svého rivala a antipoda; člověk je v optice v Bible „syn a dědic“. Prométheovští ateisté právem provokují theologii k novému promýšlení učení o Bohu, o hříchu a o milosti. Jejich prométheovství je ovšem nutno demytologizovat: z Prométhea-spasitele na Prométhea-pionýra sekulární emancipace, jehož heslem nebude ‚*Eritis sicut Deus*‘, nýbrž ‚*Eritis sicut homines*‘. Prométheovská spása je mýtus, protože eschatologická revoluce není v lidských silách – poslední možnosti nejsou možnostmi člověka; konstruktivní titanismus nadčlověka lásky se nejednou zvrhl v destruktivní nihilismus.

JML sám zastává – proti absolutizaci 1. článku Kréda (u Troeltsche či Masaryka) a 3. článku Kréda (u Schleiermachera, Hegela či Kanta) – theologii christologické koncentrace; ne ve smyslu doktrinarismu 2. článku („Dogma je vytvořeno kvůli člověku – a samozřejmě: kvůli Bohu, a nikoli naopak: člověk – a samozřejmě: Bůh – kvůli dogmatu.“),⁹ dokonce ani ne ve smyslu barthianismu. Bartha nahlíží JML v rámci širokého konsensu znovuobjevené christocentričnosti křesťanství, kam zařazuje nejen Bultmanna a Bonhoeffera, ale též např. P. Lehmana či P. van Burena. Závěr knihy, zmiňující vizi „prométheovské christologie“, patří k tomu nejoptimističtějšímu, co JML kdy napsal.

2.7 *Potkat se s Marxem. Co křesťany a marxisty spojuje a co je rozděljuje (Marx begegnen. Was Christen und Marxisten eint und trennt)*, GTB 104, Gütersloh 1975, 2. vyd. 1977, 128 stran.

V basilejském exilu, za doznívání vlny módního západoevropského zájmu o marxismus, se JML ohlíží za hvězdnou hodinu dialogu.

Trvalo víc než sto let, než marxismus a křesťanství, dva systémy dialektické a excentrické orientace, překonaly svůj dogmatický integralismus a na obou stranách došlo k obratu směrem k člověku. Jejich dialog nemíří k synkrezím (polomarxističtí křesťané či polokřesťanští marxisté) ani konverzím, jeho smyslem je „vzájemná interpelace“: marxisté upomínají křesťany na imanenci, křesťané marxisty na transcendenci. Speciální kapitoly věnuje JML konkrétně radikální antropologii raného Marxe,

⁹ *Christus oder Prometheus?*, s. 80.

problému marxistického ateismu (essenciální či akcidentální?) a neorthodoxní teologii Ernsta Blocha, který „patří k teologii našich dnů, tak jako patřil Feuerbach k teologii 19. století“.¹⁰ Knížka vyznívá spíše střízlivě: nezapomeňme, že dialogizující křesťané a dialogizující marxisté představují u sebe doma spíše minority.

3. Čtení z historie

3.1 *Živé kořeny reformace (Living Roots of Reformation)*, Minneapolis 1979, 96 stran.

Hein Lectures z roku 1978, v nichž „pastor čtyř konfesí“ rozeznává mezi americkými luterány tři hlasy z polyfonie reformace: 1. luterské ‚Sola fide‘, 2. reformované ‚Soli Deo gloria‘ a 3. husitské ‚Status mundi renovabitur‘, uvádí je do vzájemného rozhovoru a vztahuje je k jejich společnému biblickému dědictví.

Z „trankvilizujícího“ luterství vyjímá JML aktuální zvěst o humanitě nepodmíněné žádnými zásluhami a vzdorující kultu výkonu, „mobilizující“ kalvinismus varuje před aktivismem bez biblické substance a biblických perspektiv. Relativní plus první, radikální reformace spatřuje „v jejím důrazu na radikální vztazení víry k realitě“.¹¹

3.2 *Komenský (Comenius)*, série Gelebtes Christentum, Freiburg/Hamburg 1982, 60 stran.

Malá knížečka v řadě praktiků křesťanství líčí Komenského, ne theologicky nekriticky, jako muže touhy a teologa naděje.

Biografická část upamatovává na kontexty (pouť z labyrintu světa do ráje srdce a z ráje srdce do labyrintu světa) Komenského perichoretické, uvnitř komunikující a navenek komunikativní teologie. JML z ní vyjímá pět motivů: základní důvěru v harmonický celek světa, vášnivě trinitární myšlení, humanistickou antropologii, místy až pietistickou christocentriku (JML ji raději odvozuje z christocentriky české reformace) a aktivistickou eschatologii („Christus Renovator“).

¹⁰ *Marx begeben*, s. 100.

¹¹ *Living Roots of Reformation*, s. 94.

4. Křesťanské vzdělávání a praxis pietatis

4.1 *Křesťanská naděje – nese nás, nebo nás klame? Biblické dědictví ve výzvách doby (Trägt oder trägt die christliche Hoffnung? Biblisches Erbe in den Herausforderungen der Zeit)*, Zürich 1974, 73 stran.

Ve 3 přednáškách v rámci církevního vzdělávání dospělých JML znovu rozehrává téma naděje: křesťané jsou partyzány naděje – jak na rovině společného směřování k Božímu městu, tak v rovině osobního výhledu za smrt (nad antické: ‚Non omnis moriar‘ křesťanské: ‚Omnis non moriar‘).¹²

4.2 *O smyslu křesťanských svátků. Meditace o vánocích, velikonocích a letnicích (Vom Sinn der Feste. Meditationen über Weihnachten, Ostern und Pfingsten)*, Basel, 1982; česky, přel. Jindřich Slabý, Vyšehrad 1997) obsahuje rozhlasové promluvy JML k hlavním křesťanským svátkům.

4.3 *Království, moc i sláva. Vztah víry a vyznání k životu (Reich, Kraft und Herrlichkeit. Der Lebensbezug von Glauben und Bekennen)*, Kaiser Traktate 58, München 1981, 66 stran.

Traktátek o závěru Otčenáše, nejznámější křesťanské doxologii, vzniklý z příprav materiálu na generální zasedání Světového reformovaného svazu v Ottawě 1982, konfrontuje tři centrální křesťanské motivy s výzvami sekularizace (první svět), marxismu (druhý svět) a hospodářské bídy (třetí svět).

Křesťanství, „hnutí protestu proti fatalismu“, chce vzít vážně jak poměry, tak zaslíbení, demytologizovat moc, detabuizovat a defetišizovat status quo, a slávu Boží představit jako slávu s lidskou tváří Ježíše z Nazareta.

II.

1.1 Systematický i aktuální.

JML je svou profesí systematický theolog. Úkolem systematického theologa je, jak známo, souhrnně a soudobě vykládat křesťanskou zvěst.

Systematičnost k silným stránkám českého myšlení nikdy nepatřila; na vině tu jsou, omluvme si to, periodicky se opakující nestandardní podmínky, v nichž nám bylo a je dáno theologizovat. (Jiná věc je, zda máme dělat z nouze ctnost a pyšnit se tím, jak je česká reformace nedogmatická, jak je české evangelictví pluralitní.) Systematický theolog vstupující do této divoce

¹² *Trägt oder trägt die christliche Hoffnung?*, s. 31.

rostoucí zahrady, připomíná zahradníka s velikými zahradnickými nůžkami: musí prořezávat všechno, co se tu má příliš k světu a co tak přerůstá všechno ostatní, a odřezávat všechno, co už odumřelo a co jen překáží v růstu jiným. JML se rozhlíží kolem sebe, tu či onde se zastaví a přihlédne blíže: vybírá, třídí, měří a váží, zařazuje. Mezitím, co jste byl, bratře profesore, v Basileji, vypučelo tu mnoho divokého býlí. Zahradničil jste ve velkých zahradách Evropy a světa, i tam potřebovali zkušeného zahradníka.

S aktuálností, zdálo by se, česká theologie problémy nemá. Leč nemylme se. Ve skutečnosti tu po léta převládal a kdo ví, zda nadále nepřevládá, eskapismus, útek ze žhavé přítomnosti do Bible, do dějin, do církevní praxe. Přeložili jsme Bibli, vydali v kritických edicích či moderních překladech ne jeden historický text, vypracovali nový zpěvník a novou agendu – ale žádný katechismus pro dospělé, žádné nové Základy víry, o nějaké věrouce ani nemluvě. Snad to za normalizačního režimu ani jinak nešlo; není to žádná náhoda, že na počátku nacistické a komunistické diktatury odešli do exilu právě systematici! Ještě že se malá dogmatická trilogie o Desateru, Krédu a Otčenáši dočkala českého překladu, třeba opožděného!

Někdy je možno slyšet námitku, že JML zahradničí s příliš velkými nůžkami. Kdyby tak nečinil, za chvíli by se většina z nás ztratila v pralese; dříve nebo později by tam byl vstup na vlastní nebezpečí a nakonec by se tam už nedalo vstoupit vůbec. (Lekl jsem se, že jsem si tu zahradnickou metaforiku vymyslel a že za ni budu pěkně vypeskován – a hle, nacházím ji v předmluvě ke *Krédu*.¹³

1.2 Dialektický a dialogický.

Doma platí JML za barthiána, tedy dialektického theologa, v cizině za průkopníka a mistra rozhovoru: mezi theology různých škol, vyznání a kultur, mezi theology a netheology, mezi profesionálními theology a theologizujícími laiky, mezi křesťany a nekřesťany, mezi věřícími a nevěřícími.

V Česku věru netrpíme nedostatkem hlasatelů pozic a programů. JML nezvěštoval pozici A proti pozici B; JML předváděl, chcete-li profesorsky předváděl, nejprve pozici A, potom pozici B, každou v její síle i v její slabosti, obě v jejich šancích i v jejich nebezpečích. Leckoho to znervózňovalo: Proč pořád samé ‚tak i onak‘, ‚z jedné strany a z druhé strany‘; ať jen hezky poví, kde stojí on sám. Nuže, kdo tohle nedokázal vyčíst, tomu to neprozradím: jen pěkně čtěte sami.

Snad každý theolog se rád poslouchá. Kolik jen máme takové monologické theologie! Lochmanovy knihy jsou naopak plny citátů, a to ne jenom z tábora A proti táboru B, nýbrž často z tábora A a z tábora B. Proč? Snad si nemyslíte, že by JML to, co chce říci, neuměl říci po svém? Jde mu však

o to rozproudit rozhovor, rozhovor, jehož je umným moderátorem a komentátorem! Právě v tom spočívá charisma učitele: učit, nepoučovat, neindoktrinalizovat, nepropagandizovat. Skoro se obávám, že tomuto ‚umění učit‘ se nelze naučit. ‚A toto jsou jeho dary: jedny povolal za apoštoly, jiné za proroky, jiné za zvěstovatele evangelia, jiné za pastýře a učitele...‘ (Ef 4, 11).

1.3 Reformovaný a ekumenický.

První polovinu života prožil JML v ČCE, spojené evangelické církvi s vyhraněně reformovaným profilem, druhou polovinu života v reformované církvi basilejské.

Na české reformaci lpí pachuč donatismu a legalismu, na českém protestantismu pachuč asketismu, perfekcionismu a moralizování. Česko-bratrství prý rekalvinizovali Hromádka a Daněk. JML nám vracel kalvinismus nezápečnický a neškarohlídský, ‚atmosféru životní radosti z dobrých darů stvoření‘,¹⁴ z velikých prostorů pro lidskou aktivitu a kreativitu – a to při zcela realistickém vědomí, jak veliký a jak široký je lidský hřích. Švýcarskému a evropskému kalvinismu pak zase vracel jeho všelijak poztráčené biblické zakotvení a theologickou identitu.

Ekumenismus k nám přišel na krátkou chvíli na konci 60. let, aby pak byl normalizačními mocipány a jejich spolupracovníky v řadách církevní hierarchie zardoušen. JML se kamarádil s předními katolickými theology 20. století, zvali ho přednášet na katolická učiliště, jeho knihy tiskla katolická vydavatelství (český překlad *O smyslu svátků* vydalo u nás katolické nakladatelství Vyšehrad). Americké vydání jeho výkladu *Kréda* nese výstižný podtitul: *Ekumenická dogmatika*; je dobré, že jeho pozměněná podoba *Základy ekumenické dogmatiky* přešla do českého překladu. Pevně doufám, že tu dogmatickou trilogii čtou i čeští katolíci.

1.4 Biblický i filosofický.

V době Lochmanových studií převažovali mezi mladými českými theology písmáci, tj. ti, co čtou a vykládají Bibli – viz jeho podiv nad ‚ne právě vlídným postojem většiny‘ spolufrekventantů válečných theologických kurzů ‚k filosofii‘.¹⁵ V době Lochmanova pražského učitelování

¹³ *Das Glaubensbekenntnis*, s. 9; *Krédo*, s. 6.

¹⁴ *Wegweisung der Freiheit*, s. 5; *Směrovky*, s. 7.

¹⁵ *Philosophia christiana?* ve sborníčku J.B. Součkovi *Miscellanea exigua*, 1946, s. 31–35, 31.

se kyvadlo zájmu postupně přesouvalo do opačného extrému a většinu začínali tvořit mudrlanti, tj. ti, co čtou filosofy, nebo co vůbec moc nečtou, a raději přemýšlejí a diskutují. JML poctivě četl Bibli a biblickou teologii právě tak jako myslitele klasické i moderní. Seč jen mohl, usiloval o to, aby propast mezi biblickými a systematickými theology byla co nejmenší, nebo aby ji alespoň systematikové dále nehlobili. Jsme alespoň v tomto Lochmanovými žáky, nebo nejsme?

1.5 Český i světový.

„*A Tale of Two Cities*“ byl nazván podle známého Dickensova románu životní příběh JML. Když působil v Praze, otevíral okna do světa; historickou písemku věnoval Erasmovi Rotterdamskému, jako jediný ze své generace nepsal disertaci o žádném z českých theologů (a žádném „velikém mrtvém“), nýbrž o živém Američanu R. Niebuhrovi. Když přesídlil do Basileje, neúnavně připomínal Milíče, Husa, Chelčického, Komenského, TGM, Gardavského. Otázku, zda být dříve či více světovými, a pak českými, nebo naopak, JML neřešil – byl a je nehledaně obojím. Na jídelním lístku každé theologické fakulty najdete pokrm zvaný ‚systematická theologie‘ či ‚dogmatika‘; nejednou se pod tím žel skrývá macdonaldovský fast food. U Lochmana má tradiční menu nezaměnitelnou domácí chuť.

Závěr

Theologie JML patří do 20. století, do pozdní moderny, sdílí s nimi jejich osud, tj. v tuto chvíli již patří historii. Každého theologa potká tento úděl, a systematického theologa z podstaty věci dříve a ve větší míře než naše kolegy z ostatních oborů.

My, Vaši žáci, se tím nijak nezneklidňujeme. Chceme Vám, vážený a milý bratře, jako dosud, dávat, co Vašeho jest, tj. číst Vaše knihy a články, naslouchat Vašim přednáškám a kázáním. A děkovat Pánu Bohu za to, že jsme směli, třeba jen na chvíli, pobývat ve Vaší přítomnosti, a prosit Pána Boha za to, aby Vám dával zdraví a sílu do dalších let – například k tomu vydržet ta všelijaká allotria, která dnes mnozí theologové – a najdou se mezi nimi sem tam i Vaši bývalí studenti – podnikají, v Basileji právě tak jako v Praze.